CZU: 821.133.1.09 https://doi.org/10.59295/teia2025.26

INFLUENŢA TEMPERAMENTULUI ASUPRA MODULUI COMPORTAMENTAL AL PERSONAJELOR ÎN ROMANUL „THÉRÈSE RAQUIN" DE ÉMILE ZOLA

Ana GHEORGHIŢĂ

Universitatea de Stat din Moldova

https://orcid.org/0000-0002-7768-7256

În secolul al XIX-lea, în virtutea unor tradiții adânc înrădăcinate, medicii continuau să practice divizarea temperamentelor umane în patru tipuri, după modelul celor patru umori: sangvinic, flegmatic, coleric și melancolic. Literatura a profitat din plin de această teorie, exploatând-o la scară largă. Utilizând un vocabular și cunoștințe împrumutate din medicină, romanul lui É. Zola „Thérèse Raquin" își propune să transpună pe plan narativ o ipoteză științifică pentru a o „demonstra"; este vorba despre ceea ce epoca denumea „fiziologia temperamentelor".

Contactul dintre temperamentele protagoniștilor parcurge mai multe etape: de la o dragoste de „brute" la crimă, de la crimă la frică incontrolabilă, de la frică la suferință, la ură, apoi la sinucidere. Zola vedea în intriga romanului său un gen de experiment științific care ar putea fi rezumat astfel: ce se întâmplă atunci când un temperament coleric, obligat să-și partajeze viața conjugală cu un temperament flegmatic, întâlnește un temperament sangvinic? Or, pentru a face posibilă uniunea dintre aceste două temperamente, este necesar să fie eliminat obstacolul care le separă: temperamentul flegmatic.

Cuvinte-cheie: *temperament, sangvinic, flegmatic, coleric, fiziologie, psihologie, crimă, suicid.*

THE INFLUENCE OF TEMPERAMENT ON THE CHARACTERS BEHAVIOR MANNER IN THE NOVEL „THÉRÈSE RAQUIN" BY ÉMILE ZOLA

In the 19th century, by virtue of deep-rooted traditions, doctors have continued to practice dividing human temperaments into four types, according to the four humors model: sanguine, phlegmatic, choleric and melancholic. Literature has taken full advantage of this theory, exploiting it on a large scale. Using a vocabulary and knowledge borrowed from medicine, É. Zola's novel „Thérèse Raquin" aims to transpose a scientific hypothesis onto a narrative level in order to „prove" it; this means that what era has named „physiology of temperaments".

The contact between protagonists' temperaments goes through several stages: from a love of „beasts" to murder, from murder to uncontrollable fear, from fear to suffering, to hatred, then to suicide. Zola has been considering his novel plot as a kind of scientific experiment that could be summarized as follows: what happens when a choleric temperament, forced to share his conjugal life with a phlegmatic temperament, meets a sanguine one? Or, in order to make possible the union between these two temperaments, it is necessary to eliminate the obstacle that separates them: the phlegmatic temperament.

Keywords: *temperament, sanguine, phlegmatic, choleric, physiology, psychology, crime, suicide.*

„În „Thérèse Raquin" am vrut să studiez temperamente, şi nu caractere" [1, p. 6], – afirma Émile Zola în prefaţa la cea de-a doua ediţie (1868) a romanului. Această mărturisire a scriitorului ne provoacă la o analiză a complexei sale opere şi sub acest aspect, cel al corelaţiei dintre temperamentul şi comportamentul personajelor.

Pentru o mai profundă înţelegere a problematicii în cauză, să facem o scurtă incursiune în filosofia şi medicina Greciei antice, unde constatăm că noţiunea de temperament era, în acea perioadă, inseparabil legată de teoria „umorilor", acestea fiind definite ca patru lichide din care este compus corpul uman: sângele, bila galbenă, bila neagră şi flegma. Compoziţia acestora determina temperamentul persoanei care, de altfel nu era o noţiune constantă, având capacitatea de a se schimba pe parcursul vieţii – în funcţie de vârstă, mediu de abitare, anotimp, circumstanţe şi chiar de momentul zilei. În secolul al XIX-lea, diferitele temperamente nu se mai asociau cu un anumit amestec de umori, ci cu poziţia dominantă a unui organ sau a unui sistem de organe din corp. Cu toate acestea, în virtutea unor tradiţii adânc înrădăcinate, dar şi pentru comoditate profesională, medicii continuau să practice divizarea, oarecum simplistă, a temperamentelor umane în patru tipuri de constituţii după modelul celor patru umori: *sangvinic, flegmatic, coleric* şi *melancolic* [2, p. 83]. Iar literatura a profitat din plin de această situaţie, exploatând la scară largă teoria în cauză. Şi ar fi fost straniu să nu o facă, de vreme ce aceasta nu prezintă decât avantaje pentru scriitori. Astfel, „putem afirma că cariera de romancier a lui Émile Zola a început cu adevărat abia cu *Thérèse Raquin*, o operă care inaugurează o nouă eră în istoria sa intelectuală" [3, p. 572]. Autorul îşi descrie proiectul drept „un roman psihologic şi fiziologic" [569], al doilea termen obţinând o importanţă crucială în această formulă. Utilizând un vocabular şi cunoştinţe împrumutate din medicină, romanul îşi propune să transpună pe plan narativ o ipoteză ştiinţifică pentru a o „demonstra"; este vorba despre ceea ce epoca denumea „fiziologia temperamentelor" [4, p. 52].

Acest roman prezintă trei temperamente distribuite în două triouri de protagonişti: primul este clasicul triunghi dramatic compus din soţ (Camille), soţie (Thérèse) şi amantul acesteia (Laurent); al doilea este format din amantul care a devenit, la rândul său, soţ, soţia şi fosta ei soacră (Dna Raquin). În ambele contexte, evenimentele se desfăşoară întotdeauna în jurul lui Thérèse, aceasta fiind punctul central al diegezei. Este posesoarea unui temperament anxios, cel mai iritabil şi instabil dintre toate, caracterizat prin predominanţa sistemului nervos asupra celorlalte sisteme, în special asupra sistemului muscular, fapt ce îi face pe cei care îl posedă să fie nişte suflete susceptibile, labile, mereu critice în interior, dar aparent amabile la exterior. Într-adevăr, vizibil, Thérèse „poseda un sânge-rece suprem, un calm aparent", menţinându-şi întotdeauna „alura suplă, chipul calm şi indiferent" [1, p. 26] al unei creaturi supuse şi devotate. Totuşi, la fel ca în cazul tuturor persoanelor înzestrate cu un asemenea temperament, „sistemul său nervos amplifică în mod patologic senzaţiile" [5, p. 278]; prin urmare, în adâncul sufletului lui Thérèse, „clocoteau vânturi, fluizi puternici, care aveau să erupă mai târziu în adevărate furtuni", care urmau să-i facă viaţa interioară „arzătoare şi tulburată" [166]. Şi, nefiind bănuită de nimeni, tânăra femeie râmânea aparent „blândă, tăcută, visând să lovească şi să muşte" [55]. Psihicul său, mereu ţinut în frâu de dorinţa de a-şi ascunde adevărata natură, pare să tremure, să vibreze, aşteptând doar un catalizator care să-i dezlănţuie toată ardoarea într-un paroxism teribil al nervilor încordaţi la maximum. Naraţiunea lui

Zola urmează aici descrierea canonică a temperamentului nervos, amenințat de pericolul unei supraexcitări care ar putea duce la nevroză, aceasta fiind considerată, la vremea sa, o patologie fizică ce repercuta asupra sistemului nervos, provocându-i, ca urmare, numeroase și grave maladii.

Laurent, la rândul său, reprezintă un model perfect de temperament sangvinic, o încarnare a funcțiilor vitale, fie umane sau animale, care, nefiind suficient de contrabalansate de funcțiile intelectuale, îl pot reduce pe individ la nivelul unui animal extrem de sănătos fizic, dar mărginit și incapabil să ia decizii pertinente la nivelul gândirii logice, să analizeze fenomenele vieții, cum s-ar zice, cu mintea trează, cumpătat și nicidecum impulsiv. Fiu al unui țăran bogat (provincia fiind adesea considerată drept o „sursă de forță și energie sanguină" [268]) a dus, înainte de a o întâlni pe Thérèse, o existență liniștită și mulțumită de sine. Într-adevăr, din momentul apariției sale în familia Raquin, acest „tip mare, vesel, gălăgios, dar nu prea inteligent, i-a uimit pe cei din jur prin forța, dinamismul, vocea răsunătoare, glumele picante, aromele înțepătoare și puternice emanate de persoana sa" [1, p. 37]. Ciocnirea violentă a temperamentului său cu cel al amantei sale va face „să se dezvolte, în acest corp mare, gras și moale, un sistem nervos [...]" [39], conferindu-i o sensibilitate și o finețe de moment.

În fine, doamna Raquin, dar mai ales fiul acesteia, reprezintă temperamentul flegmatic cu următoarele caracteristici: imaginație săracă, gândire încetinită, tendințe depresive. Asemenea persoane sunt blânde, amabile, pașnice, incapabile de mari crime, dar și de acțiuni sublime. Iar pentru a fi fericite se mulțumesc cu puținul. Într-adevăr, doamna Raquin se obișnuiește mereu cu toate schimbările din viața sa, având ca obiectiv principal să nu-și deranjeze copiii. Fiul său Camille, permanent bolnav încă din fragedă copilărie, slab, fricos, suferind, rămas peste ani la fel de plăpând și palid, cu mișcări lente și obosite, tremura mereu de febră și se temea de vreun accident care i-ar putea agrava sănătatea, și așa șubredă. Explicându-i amantului său motivele care au împins-o spre adulter, Thérèse afirma despre Camille: „[…] am regăsit în soțul meu un băiețel suferind […]. Era și firav, și plângăcios, și emana mereu acel miros slab de copil bolnav care mă dezgusta atât de mult […]" [55]. Prin prisma unor asemenea personaje, înțelegem perfect de ce Zola vedea în intriga romanului său un gen de experiment științific care ar putea fi rezumat astfel: „Ce se întâmplă atunci când un temperament coleric, obligat să-și partajeze viața conjugală cu un temperament flegmatic, întâlnește un temperament sangvinic?" [3, p. 575]. Or, pentru a face posibilă uniunea dintre aceste două temperamente, este necesar să fie eliminat obstacolul care le separă: temperamentul flegmatic.

În așa mod, pe parcursul romanului, Zola, după cum mărturisea chiar el însuși, a încercat să explice „uniunea stranie care se poate întemeia între două temperamente deosebite" și să arate „tulburările profunde ale unei firi sanguine în contact cu o fire nervoasă" [1, p. 6-7]. Într-adevăr, dacă două temperamente sunt „exact simetrice", întâlnirea acestora se poate dovedi fatală pentru personaje. Este exact cazul celor doi protagoniști zolieni. Pentru Thérèse, această apropiere a unui bărbat puternic constituie la început o sursă de suferință și de angoasă nervoasă, dar încetul cu încetul ea se eliberează de constrângerile atitudinii ei obișnuite de femeie supusă și neînsemnată. „Toate instinctele sale de femeie nervoasă izbucniră cu o violență incredibilă", spune autorul. Cât despre Laurent, acesta decide să o seducă pe Thérèse nu atât din pasiune, cât, mai degrabă, din interes trupesc.

Omorându-l pe Camille, amanții au crezut, în mod cinic, că s-au debarasat de obstacolul care îi despărțea: nimeni nu le ghicește crima, nimic nu-i denunță. Cu toate acestea, ei încă nu știau că existența romanescă a flegmaticului devine cu adevărat intensă doar după moartea sa. Camille, practic „inexistent" în timpul vieții sale, începe de atunci încolo să domine relațiile dintre cei doi ucigași, care cred că îi simt prezența tot mai puternic pe zi ce trece. Devenit o „fantomă distructivă" [5, p. 281], înecatul pare să acutizeze suferințele „călăilor" săi printr-un fel de „triunghi al torturii" (o altă manifestare a structurii tripartite a romanului), trei elemente care îi doboară pe vinovați: mușcătura lăsată pe gâtul lui Laurent de dinții lui Camille agonizant se înroșește și se irită des, „mâncând carnea" [124] asasinului; imaginea cadavrului de la morgă, așa cum arăta acesta la câteva zile după moartea sa, îi apare mereu lui Laurent în coșmarurile sale nocturne; în fine, portretul lui Camille, rămânând atârnat în camera în care amanții își trăiesc momentele de intimitate, se înfățișează ca o amintire lugubră ce le deteriorează în mod constant starea fizică și psihică. O schimbare a temperamentelor devine în curând vizibilă la cei doi eroi: temperamentul coleric al lui Thérèse „se exaltează peste măsură", la limita nebuniei lucide, iar firea sangvinică a lui Laurent, deformată de nervii săi mereu încordați, îl face să semene cu o femeie zguduită de o nevroză acută. „Când cele trei personaje se reunesc […]: sangvinic, coleric și flegmatic, energia primelor două acționează ca o forță distructivă împotriva slăbiciunii celui de-al treilea" [280], ceea ce face inevitabilă anihilarea celui flegmatic. Uciderea lui Camille, înecat de Laurent în Sena la sfatul lui Thérèse, care îl ajută să deghizeze crima în accident și paralizia doamnei Raquin, care o privează chiar și de capacitatea de a vorbi, elimină astfel elementul flegmatic și îi aduc în prim-plan pe colerica Thérèse și pe sangvinicul Laurent – adică, după cum afirmă autorul, pe „un bărbat vânjos și o femeie nepotolită" [1, p. 7]. Având în vedere faptul că „temperamentele sangvinic și coleric sunt destinate să se unească, deoarece două energii opuse și complementare se atrag reciproc în mod inevitabil" [5, p. 280], legătura lor este previzibilă încă de la prima lor întâlnire.

Contactul dintre temperamentele lor parcurge, așadar, mai multe etape: de la o dragoste de „brute" la crimă, de la crimă la frică incontrolabilă, de la frică la suferință, la ură, apoi la sinucidere. Acestea reprezintă, deci, cele șase etape ale unei drame ale cărei personaje sunt împinse în mod necruțător spre declin și moarte. De fapt, întreaga poveste a lui Thérèse și Laurent se axează în jurul a trei puncte forte, care organizează structura romanului: asasinarea lui Camille, căsătoria ucigașilor și suicidul soților; triouri de personaje, trei momente cruciale ale acțiunii, trei elemente care grăbesc degradarea cuplului, trei roluri jucate de asasini… Să mai adăugăm la această listă trei acte de omor (fără a lua în considerare sinuciderea finală a eroilor), care fac ca romanul lui Zola să apară ca un fel de anticipare în miniatură a romanelor polițiste contemporane având în calitate de eroi asasini în serie. Într-adevăr, după primul omor comis împreună, Thérèse și Laurent simt o necesitate crescândă de a ucide din nou, necesitate pe care fiecare o realizează în parte: Thérèse, descoperind că este însărcinată de la Laurent, ucide copilul pe care îl poartă în ea, iar Laurent, obsedat de ideea că motanul doamnei Raquin, François, îi spionează și i-ar putea trăda într-o zi, ajunge să ucidă bietul animal într-un mod deosebit de crud. Așadar, în adâncul protagoniștilor zac germenii a ceea ce îi va duce la nebunie și la moarte, germeni pe care influența reciprocă a temperamentelor îi va face să se dezvolte și să răbufnească violent în toată urâțenia lor intrinsecă.

Aflat la început de drum, procesul de realizare a obiectivului „științific” al lui Zola în romanul „Thérèse Raquin” lasă loc pentru o serie de neclarități: „Studiul său privind temperamentul și modificările profunde ale organismului sub presiunea mediului și a circumstanțelor” [1, p. 265] nu poate fi considerat drept un model general de urmat, fie și numai din cauza prezenței obsesive a unei „fantome”, care introduce un element aproape fantastic în „înregistrarea scrupuloasă a senzațiilor și actelor” [262] personajelor sale. Totuși, acest lucru nu pune la îndoială abilitatea scriitorului de a utiliza corect și deliberat anumite noțiuni și idei vehiculate în știința timpului. Acest fapt îi deschide tânărului Zola calea care îl va conduce, în curând, spre monumentalul ciclu „Familia Rougon-Macquart” și, implicit, spre substituirea conceptului antic de „temperament” cu noțiunea modernă de „ereditate”.

Referințe bibliografice:

1. ZOLA, É. *Thérèse Raquin*. București: Editura Cartea Românească, 1970. 272 p.
2. VAN BUUREN, M. Joris-Karl Huysmans et le tempérament d’artiste. In M. Smeets (Éd.), *J.-K. Huysmans chez lui* (pp. 83-100). Amsterdam & New York: Rodopi, 2009. 221 p.
3. MITTERAND, H. *Zola*. T. 1: *Sous le regard d’Olympia 1840-1871*. Paris: Fayard, 1999. 948 p.
4. LOMBARD, L. M. (Éd.) *Le Cuisinier et le Médecin, ou l’art de conserver ou de rétablir sa santé par une alimentation convenable*. Paris: L. Curmer, 1855. 639 p.
5. CABANÈS, J.-L. *Le Corps et la Maladie dans les récits réalistes (1856-1893)*. Paris: Klincksieck, 1991. 836 p.